

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. А. С. МАКАРЕНКА**

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Збірник наукових праць

Суми
СумДПУ ім. А. С. Макаренка
2002

УДК 101.8
ББК 87.6
Ф 56

Друкується згідно з рішенням Вченої ради Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Доктор філософських наук, професор В.М.Вандишев; кандидат філософських наук, доцент М.О.Качуровський; доктор фізико-математичних наук, професор Ф.М.Лиман; доктор філософських наук І.П.Мозговий; доктор філософських наук, професор В.О.Цикін / відповідальний редактор/; доктор філософських наук, професор О.Ю.Щербина-Яковлева; В.І.Каріх /відповідальний секретар/.

Ф 56 **Філософські науки.** Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. – 184 с.

ISBN 966-7413-45-4

Затверджено постановою Президії
ВАК України від 10 травня 2000 р.
№ 1-02/Б як фаховий збірник

У збірнику зосереджено увагу на актуальних проблемах сучасного світорозуміння. З синергетичних позицій аналізується широкий спектр самоорганізації і організації складних систем, у тому числі і соціальних. Досліджуються найгостріші аспекти пізнавального процесу в усіх сферах буття. Своєрідним є також підхід до філософського осмислення пріоритетів сучасної культури, ролі духовності на всіх рівнях функціонування та розвитку суспільства.

Пропонується викладачам, аспірантам, студентам, усім, хто цікавиться філософськими проблемами сучасності.

ISBN 966-7413-45-4

УДК 101.8
ББК 87.6

В статті розглянуто становлення принципу історизму в модерну епоху на прикладі філософсько-історичних побудов Дж. Віко. Висвітлюються питання філософсько-наукового контексту ідей цього визначного філософа XVIII ст. та теоретичного обґрунтування ним гуманітарного знання як наукового. Підкреслюється, що своєрідність філософсько-історичних поглядів Дж. Віко сформовано в результаті синтезування теологічно-християнської та науково-раціоналістичної парадигм в розумінні сутності історичного процесу та можливостей його пізнання.

SUMMARY

I.M. Dmitrienko. Philosophical and legal problem of theoretical identification of deviational low-consciousness

Methodological orienting Founts in overcoming of heritage contradictions which are present in the national self - consciousness and in searching for the ways out for the Ukrainian mentalism which is in the global crisis insist in the aspect social - political identification and actualization of mechanism of geo - political Ukrainian mentalism self - consciousness (on the level of its external civilization) by means of theoretical and practical legalization of social problems in national socialization of individual - social consciousness - society in the social being, as well as social minority problems and operative feed back in the process of their legal identification in the internal and external post - totalitarian, society

В. Артюх
Сумський педагогічний
університет

АПОЛОГІЯ ІСТОРІЇ : ДЖАМБАТІСТА ВІКО

В статті розглянуто становлення принципу історизму в модерну епоху на прикладі філософсько-історичних побудов Дж. Віко. Висвітлюються питання філософсько-наукового контексту ідей цього визначного філософа XVIII ст. та теоретичного обґрунтування ним гуманітарного знання як наукового. Підкреслюється, що своєрідність філософсько-історичних поглядів Дж. Віко сформовано в результаті синтезування теологічно-християнської та науково-раціоналістичної парадигм в розумінні сутності історичного процесу та можливостей його пізнання.

Формування такої наукової дисципліни як філософія історії в модерну добу неможливо уявити без роботи італійського філософа Джамбатісти Віко (1668-1744) "Засновки нової науки про спільну природу націй" (1725 р.). Крім того, що в цій роботі сформульована цікава циклічна концепція історичного процесу, в ній також знаходить своє теоретичне обґрунтування принцип історизму, який, на думку Віко, за своєю точністю не поступається "геометричному методу" Рене Декарта.

В цій статті обґрунтовується та основна теза, що саме Віко вперше чітко показав необхідність для історії (і ширше – для гуманітарних наук) мати самостійний статус щодо логіки математичного природознавства і базуватись на власних теоретичних підвалинах. Для Віко історія – це не збірка

моральних сентенцій і не захоплює читання, а наукове відтворення історичного процесу як результату діяльності людини.

Спочатку окреслимо той обрій панівної традиції, в межах якої і в протиставленні якій зародився віконіанський історизм. Традиція виведення історії за межі наукового дискурсу започатковується вже на етапі генези наукового типу свідомості – в епоху античності. Так, наприклад, у науковченні Арістотеля всі відомі на той час науки поділяються на три роди – теоретичні (перша філософія або теологія, друга філософія або фізика), практичні (етика й політика) та творчі (мистецтво в широкому розумінні цього слова). Відсутність історії серед цього переліку наук зумовлена як специфічним античним розумінням суті історії, так і розумінням Арістотелем особливостей наукового способу осягнення світу. Під наукою Арістотель розумів, насамперед: а) необхідний доказовий висновок із передумов, тобто силіогізм (Перша аналітика, I, 13, 326); б) тому наукове знання у нього – це знання причин (Друга аналітика, 35, 2, 270); в) і, нарешті, наукове знання завжди спрямоване на загальне (Нікомахова етика, 35, 4, 78); отже, у випадковому і одиничному немає науки, яка обов'язково повинна засновуватись на доведеннях.

Ці положення застосовуються Арістотелем і до історіографії. Ставлення його до історії добре видно із відомого уривка про несумісність поезії та історії: "Із сказаного ясно, що завдання поета – говорити не про те, що справді сталося, а про те, що може статися, отже, про можливе, яке впливає із імовірності або необхідності. Історик і поет відрізняються один від одного не тим, що один пише віршем, а другий прозою; навіть якщо твори Геродота переписати віршем, все одно це буде історія, хоча й у віршованій формі; бо історик завжди говорить про те, що справді сталося, а поет про те, що могло б статися. Тому поезія має більш філософський характер, ніж історія; поезія говорить про загальне, а історія про окреме" (Поетика, IX, 1451b) [1, 20]. Таким чином, Арістотель ставить історію нижче за поезію тому, що історія є лише емпіричним нагромадженням фактів і не може підніматися до рівня узагальнень. Поезія є більш науковою саме за критерієм вміння робити загальні судження, підіймаючись над рівнем одиничних сприйнять.

В добу Нового часу арістотелівський антиісторизм знайшов найбільш повне своє втілення у раціоналізмі Рене Декарта. І тут чітко потрібно наголосити, що свій варіант історизму Віко вибудовує через свідоме протиставлення саме раціоналістичному антиісторизму Декарта. Віко притримувався того погляду, що сліпе схиляння перед природою як єдино "правильним" об'єктом дослідження закрило шлях раціоналізму до розуміння специфіки гуманітарної сфери.

Декарт, як видно із уривка в "Міркуванні про метод" [4, 253], не сприймав тогочасну історіографію за кількома позиціями. Англійський філософ історії Р.Дж.Колінгвуд ці позиції звів до чотирьох: "1) історичний ескапізм: історик – це мандрівник, що, живучи далеко від свого дому, робиться чужинцем для своєї власної доби; 2) історичний піронізм: історичні оповіді не є вірогідними звітами про минуле; 3) антиутилітаристська ідея

історії: невірогідні оповіді не можуть по-справжньому допомогти нам зрозуміти, що є можливе, а отже, ефективно допомагатиме нам діяти в теперішньому часі; 4) історія як вибудовування химер: той спосіб, у який історики, навіть у найкращих випадках, сплотивляють минуле, полягає в наданні йому більшого, ніж воно мало справді, блиску” [6, 116].

Таке ставлення Декарта до історії було зумовлене, з одного боку, переконанням в істинності його аналітичного методу, який може застосовуватись лише до природничо-математичних наук. З іншого боку, наявний рівень конкретно-історичних досліджень також не давав підстав для оптимізму. Тогочасна історіографія була “розповідною за своїм характером, моралізуючою та повчаючою за усвідомленою метою, компілятивною за способом добування “фактичного” матеріалу, некритичною по відношенню до своїх джерел, позбавленою будь-якого цілісного уявлення про хід історії, а головне, залишалась чужою тому способу мислення, в якому вбачали найважливіший критерій нової науки” – так підсумував тогочасний рівень розвитку цієї дисципліни М.Барг [2, 321-322].

У цьому відношенні Віко пішов набагато далі своїх ідейних опонентів як у побудові позитивної моделі, яка обґрунтовувала науковість історіографічного знання, а таке обґрунтування, у свою чергу, базувалось на свідомому протиставленні декартівському редукуванню всього наукового знання лише до природничо-математичної сфери, так і в фактичному запереченні конкретно-історичних форм тогочасної історіографії. Власне, Віко спробував відповісти на питання, висловлюючись кантівською мовою, про “умови можливості” історичного знання взагалі. Складовою цього питання було і більш вузьке питання про науковий метод історичного пізнання.

Тут постає проблема про зовнішні інтелектуальні чинники, що вплинули на філософський розвиток Віко. “Провінціалізація” Італії в колі європейських держав після періоду величного Ренесансу (XIV-XVI ст.) безпосередньо вплинула і на життя та наукові вподобання Віко. Не викликає сумніву залежність його інтелектуального розвитку від догматичного католицького провіденціалізму, що йде від Августина Аврелія. Крім того, у своїй “Автобіографії” Віко вказує і на своїх безпосередніх вчителів – це Платон, Тацит, Бекон, Гуго Гроцій. Така комбінація, на перший погляд, несподіваних філософських доктрин та теології і створила той ідейний обрій, в межах якого формувалась оригінальна філософія історії Віко. Маючи на увазі, мабуть, таке “поєднання несподіваного”, Е. Ауербах назвав світобачення Віко близьким до барокового [7, 99-100]. Як не дивно, саме заглибленість інтелектуальних витоків у християнську традицію і привела до обґрунтування принципово нових для модерної доби висновків про сутність історичного процесу та можливість його пізнання науковими методами.

Логічна схема обґрунтування можливості наукового пізнання минулого виглядає таким чином. Віко, у відповідності із своїми релігійними переконаннями, вважає, що світ природи створений Богом і тому людиною пізнаний бути не може. Людина може пізнати, добувши наукову істину, лише

створене самою людиною. Зasadничо це проявляється у використанні Віко доктрини *verum et factum convertuntur* (істинне і вчинене збігаються). У своїй більш ранній роботі “Про найдавнішу мудрість італійців” (1710) Віко зазначав: “*Verum* (істинне) і *factum* (вчинене) в латинській мові взаємно конвертуються. Звідсіль цілком правомірно зробити висновок: давні вчені були переконані, що істинне і вчинене одне і те ж, тому, що і перший Творець, Господь наш, став першою істиною” [8, 433]. Отже, пізнане людиною (воно ж зрозуміле людині) може бути лише людське. Між пізнанням та діяльністю існує глибока аналогія, джерелом якої є людина. І тому історія як наука правильно відображає історію як процес. Це і забезпечує істиннісний характер пізнання. Отже, таке пізнання є нічим іншим, як самопізнанням. Врешті, доходимо висновку - людина, яка пізнає і розуміє елементи людського світу, визначає те, що розуміється *змістом свого існування*. У Віко світ як предмет пізнання чітко поділений надвоє: на непізнаваний світ природи, створений Богом, та на створений людиною світ культури (“Світ Громадянський”), який є єдиним об’єктом пізнання і саме до цього світу можуть бути застосовані істиннісні характеристики. Витоки цієї дуалістичної ідеї вбачаються в християнській моделі світу, а продовження своє вона знайде в неокантіанському розділі наук на науки про природу та науки про культуру (дух).

Таким чином, у Віко виникає план побудови гуманітарних наук на основах, що відокремлені від математичного природознавства, і в свою чергу такі основи повинні, на думку Віко, ні в чому не поступатись за рівнем чіткості геометричному методу Декарта. Це був справді революційний прорив, тому що теоретична база гуманітарних наук почала в XVII ст. вибудовуватись саме під впливом картини світу, яка спочатку сформувалась в науках точних та природничих, - таких як математика, механіка, фізика. Вже, починаючи з Гуго Гроція та Б.Спінози, формується ідея про глибоку аналогію між гуманітарними науками та математичними. Імпліцитно таке бажання прослідковується і в Декарта – математичний метод однаково добре може досліджувати як природне буття, так і світ історії. Фактично ж на світ людської діяльності був розповсюджений висхідний принцип механіцизму в природознавстві – ідея початково розумної і незмінної природи. Підтверджується таке поєднання і всією подальшою історичною практикою взаємодії природознавства та історії: панівне в якийсь період уявлення про будову навколишнього світу вело також і до відповідного погляду на історичне минуле людства, принаймні в позитивістсько-сцієнтичній традиції.

Виходячи з такого розуміння можливості пізнання світу, Віко критикує Декарта. Математика є панівною наукою не тому, що геометричний метод за своєю строгістю перевершує всі інші, а тому, що вона є теж творінням людського генія – “ми доводимо істину про геометричні речі тому, що ми їх створюємо” [5, 50]. І логіка у Віко зовсім не суперечить історії, а історія логіці, як думав Декарт. Навпаки, історія найбільш доступна для логічних операцій, тому що вона “наше власне життя і наше власне породження” (Е. Трьольч). Але ради справедливості потрібно все ж вказати, що вплив

геометричного методу на інтелектуальну думку XVII ст. був настільки великим, що і Віко також використовує його у побудові своєї “Нової науки”, формулюючи на початку свого трактату “аксіоми та постулати”, які потім пояснюються у наступних розділах книги.

Історичний світ у Віко досліджується двома взаємодоповнювальними науками – філологією та філософією. Філологія – емпірична наука, яка поділяючись на лінгвістику, поетику, історію та право, дає лише вірогідне, а не істинне знання. “Люди, які не знають Істини про речі, намагаються притримуватись Вірогідного: раз вони не можуть задовольнити інтелект знанням, то нехай хоч воля спирається на Свідомість” [3, 76]. Через філологію суб’єкт пізнання осягає ті сфери, які є результатом застосування людської волі. “Філологія спостерігає Самостійність Людської Волі, із чого виникає Свідомість Вірогідного” [3, 76]. Часткову філологічну істину, що спирається на волю та авторитет почуттів. Віко назвав *certum*. Віднесення історії до Філології свідчить, що Віко у даному конкретному випадку ще знаходиться в межах того розуміння історії, яке визначає її як повчальну та цікаву розповідь, тобто як різновид словесного мистецтва.

Філософія ж розглядає розум і дає нам істинне знання, *verum*. Філологія і філософія у Віко взаємозв’язані, більше того *verum* може проявлятися лише через *certum*. Мета філософського рівня дослідження полягає в розкритті суті і смислу історичного процесу. Завдання філософії – виявити за конкретними історіями Вічну Ідеальну Історію. Відповідно до цієї Вічної Ідеальної Історії “протікають в часі історії всіх націй” [3, 141]. Уявлення про таку Ідеальну Історію запозичено Віко із Платонового вчення про ідеї. “Вічна Ідеальна Історія” є незмінним порядком, що даний Богом і виступає архетипом, парадигмою і формою для конкретних національних історій.

Спільна природа націй якраз і полягає в наявності такої ідеальної історії. А у виявленні ідеальної історії полягає, власне, кінцева мета наукового дослідження, бо наука за традиціоналістськими спекулятивними уявленнями Віко є наукою лише тоді, коли вона пізнає вічний і незмінний порядок речей.

У Віко світ історії створений людиною. Це з одного боку. Але важлива роль у розвитку людства відводиться також Провидінню. Порядок “вічної ідеальної історії” визначається цим “Божественним Провидінням”. Таку суперечність Віко намагається подолати вказівкою на те, що Провидіння править людьми природним чином, тобто через здоровий глузд, людський авторитет або таємну мудрість філософів. Провидіння виявляє себе не поза волею людини, а через її конкретні прояви. “У людини є свободна воля, хоча й слаба, робити із пристрасті добродійність... але Бог допомагає їй природним шляхом через Божественне Провидіння ...” [3, 75], – писав італійський філософ.

Результатом застосування такого синтезу Філології та Філософії до світу людської діяльності було відкриття Віко законів історичного процесу, тобто істини про Вічну Ідеальну Історію, незмінність якої зафіксована в постулаті “так повинно було бути раніше, так повинно бути тепер, так повинно бути в майбутньому” [3, 118]. Змістом закономірності є циклічний рух світової

історії від стану дикості (вік богів) через стан переваги у людини фантазійного начала над раціональним (вік героїв) до стану суцільної розумності у всіх сферах життєдіяльності (вік людей). Сенс історії у цьому постійному коловороті незнищуваного життя людства. Такий сенс історії у Віко є суперечливим – з одного боку, він в самій історії, але тут не потрібно забувати, що ідеальний проект “вічної історії” заданий Божественним Провидінням.

Підсумовуючи, вкажемо, що Віко вперше поставив і дав свій варіант вирішення питання про саму можливість пізнання історичного минулого і в цьому відношенні його “Нова наука” справді була новою; її Вольтер дещо пізніше назве філософією історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Про мистецтво // Віхи в історії античної естетики: Пер. з давньогр. – К.: Мистецтво, 1988. – С. 7 – 26.
2. Барг М.А. Эпохи и идеи. – М.: Мысль, 1987. – 352 с.
3. Вико Дж. Основания Новой науки об общей природе Наций: Пер. с итал. – М. – К.: REFL – book – ИСА, 1994. – 656 с.
4. Декарт Р. Рассуждение о методе: Пер. с лат. // Декарт Р. Соч.: В 2 тт. – М.: Мысль, 1989. – Т.1. – С. 250 – 296.
5. Киссель М.А. Джамбаттиста Вико. – М.: Мысль, 1980. – 197 с.
6. Коллінгвуд Робін Дж. Идея истории: Пер. з англ. – К.: Основи, 1996. – 615 с.
7. Трельч Э. Историзм и его проблемы: Пер. с нем. – М.: Юрист, 1994. – 719 с.
8. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. – Т.3: Новое время: Пер. с итал. – СПб.: ТОО ТК Петрополис”, 1996. – 736 с.

РЕЗЮМЕ

В. Артюх. Апология истории: Джамбаттиста Вико

В статье рассматривается становление принципа историзма в Новое время на примере философско-исторических построений Дж. Вико. Освещены вопросы философско-научного контекста идей этого известного итальянского философа XVIII ст., а также теоретическое обоснование им гуманитарного знания как научного. Подчеркивается, что своеобразие философско-исторических взглядов Дж. Вико сформировано в результате синтеза теологическо-христианской и научно-рационалистической парадигм в понимании сущности исторического процесса и возможностей его познания.

SUMMARY

V. Artyukh. The apology of the history: Djumbattista Vico

The article is devoted to the problem of the arrangement of the modern philosophy of history by the example of the Vico's creative work. There he brings

up the problem of the philosophical–scientific context of his ideas and theoretical substantiation of the humanistic knowledge as the scientific one. It is accentuated, that Vico's historical–philosophic views are supposed to be the combining of the theological–cristian and rational–scientific paradigmes in understanding the essence of the historical process and the possibilities of its cognitio.

ЗМІСТ

1. СИНЕРГЕТИЧНЕ СВІГОСПРИЙНЯТТЯ

Наушкіна О.А.	Синергетичний та коеволуційний підходи як концептуально-методологічні орієнтири постнекласичної науки ..	3
Цикин В. А.	Синергетическая методология исследования	12
Чеперегіна Є. С.	Теорія самоорганізації - основа універсального еволюціонізму	21
Снегірев І.О.	Развитие социума в системе синергетического Миропонимания	29
Качуровський М.О.	Куди схилиться маятник	39
Цимбал С.М.	Соціальна синергетика як постнекласичний напрям в філософії історії	44
Возный А.П.	Роль синергетической парадигмы в образовании	52
Герашенко Т.Г.	На пути к информационному обществу	61

2. ЛАБІРИНТИ ПІЗНАННЯ

Еременко И. В.	История и современные подходы эволюционной эпистемологии	69
Щербина-	«Бог», «божественное» и «сверхъестественное» как	
Яковлева Е.Е.	объекты человеческого восприятия	78
Мозговий І.П.	Смерть як філософська категорія (антична традиція)	90
Барвинский А.А.	Мысленный и реальный эксперименты в научном поиске...	97
Тарелкін Ю.П.	Феномен Свободи: від буденного до теоретичного знання	104
Косяк В.А.	О психотелесном единстве человека	111
Телиженко Л.В.	Мистическое как антропологический модус: духовно-душевный концепт	120
Клочко М.О.	Проблема генезису сприйняття "божественного"	127
Терещенко В. В.	Деконцептуалізація людської неопосередкованості у філософії Р. Декарта	139

3. ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

Фоломєєва Н.А.	Українська самобутня духовна культура як підґрунття сучасної технології естетичного виховання дітей	148
Ведмедева Л.Є.	Філософська, художньо-естетична і культурна рецепція абсурдного	153
Тарапата-	Мир как «воплощенная музыка» в философии	
Бильченко Л.Г.	А. Шопенгауэра	160
Бабина Т.Г.	Механізм динаміки традицій та інновацій в культурі	166
Дмитрієнко Ю.М.	Філософсько-правова проблема теоретичної ідентифікації девіантної правосвідомості	172
Артюх В.	Апология історії: Джамбатіста Віко	176